

AZ „ELNYOMOTT CSEHEK“

KÖZÉP- és Kelet-Európa „elnyomott“ nemzetei közül, melyeket a nyugati demokrácia egy évszázad óta ismert jelszavak hangoztatása mellett a „felszabadítás“ áldásaira érdemeseknek talált, a múlt szenvedéseiből a legnagyobb részt kívánja magának a cseh nép. A világháború alatt külföldön szervezett tudományos színezetű politikai irodalmának vissza-visszatérő alap gondolata a múltak nemzeti szenvedéseinek kihasználása, kamatoztatása. Ők, az elnyomottak elnyomottjai, a germánság évszázados áldozatai a legméltóbbak voltak nemzeti életük bilincseinek lerázására, ma meg — még mindig a nemzeti kálváriát megjártak igéivel ajkukon — az összes népek boldogulását hirdető, nemzetközileg biztosított béke hirdetésére. A történelmi szenvedések a nemzeti felemelkedés tetőpontján nemcsak a jelen nagyságot igazolják, hanem hivatva vannak eleve is megcáfolni minden vádat, mely azt hangoztatná, hogy a hajdani elnyomottakból elnyomók, nemzetiségük egykori mártírjaiból mások nemzetiségének eltiprói lettek.

Bár kevés történelmi műveltséget feltételező helyeken, nálunk is akadnak, akik, ha nem is igazolják a cseh jelent, hitelt adnak a mondvacsinált cseh múltnak, ezen jelen egyik erkölcsi alapjának. Nem árt hát szemébe nézni a csehek történelmi állításainak. Szomszédaink oly szükséges megismeréséhez tartozik a múltjukkal való foglalkozás is. Nem háláról vagy hálátlanságról van szó. Ilyen etikai motívumok, különösen az újabb korban, nem nagy szerepet játszottak a nemzetek történetében. A felismert érdekek morális megokolását mindenkor megtalálja a találékony emberi ész. Vájjon a csehek történelmi érvei, melyek a felszabaduláson át az imperializmusra vezettek, megállják-e helyüket?

Kétségeknek okvetlenül fel kell merülniök még a felületes gondolkodásban is. Hogyan lehet az, hogy nemzeti fejlődésében állandóan megakadályozott nép, melynek felülről csak akadályokat támasztottak, minden zökkenés nélkül át tudta venni nemcsak saját kormányzását, hanem ki tudta hatalmát terjeszteni nála számban nagyobb, iránta ellenszenvet érző népekre is, melyek a műveltségnek éppoly magas, sőt magasabb fokán állnak, mint a cseh. Honnan vette egy évszázados elnyomás alatt sínylődő nép ehhez az anyagi és kulturális erőforrásokat? Gondoljunk csak a tízéves csehszlovák állam etnográfiai összetételére. Hogyan magyarázható meg az, hogy ez a tarka, minden történelmi összefüggést nélkülöző konglomerátum egy kisebbségben levő, eddig elnyomott nép vezetése, jobban mondva uralma alatt

korántsem volt ezen tíz év alatt olyan gazdasági és politikai válságoknak kitéve, mint szövetségesei, a kisantant másik két állama, holott ezek nemzetileg jóval homogénebb összetételűek s a bennük uralkodó nemzetek hosszabb idő óta zavartalanul fejlesztették nemzetiségüket és rendezhették be saját céljaik szerint gazdasági és politikai életüket?

A CSEHEK nemzeti történetük nagy fordulópontjával a fehérhegyi csatát szokták megjelölni, mely megpecsételte a protestantizmus sorsát Cseh- és Morvaországban.¹ Ekkor (1621) kezdődik a cseh nemzetiség háromszázéves elnyomása a németiséget állítólag minden eszközzel előmozdító Habsburgok abszolutizmusa alatt. Kétségtelen, hogy a felkelő cseh- és morvaországi protestánsok veresége új fejlődésnek nyitott kaput, de nemcsak a cseh korona országaiban, hanem az egész Habsburg-monarchiában. Az ellenreformáció teljes diadalát jelentette a dinasztia győzelme, melyhez nemzeti motívumokat csak a 19. század ideológiája fűzött. II. Ferdinánd császár és szövetségeseinek hadait nem nemzeti, hanem pusztán vallási célok vezérelték, győzelmük súlyos következményei nemcsak a protestáns cseheket, hanem a cseh- és morvaországi protestáns németeket is egyformán sújtották. A 17. század politikájában a nemzeti motívumok még nem szerepeltek annyira. A katolikus némethez még közelebb állt a katolikus cseh, mint a protestáns német. A vértanúk közt, akiket a felkelés leverése után a kegyetlen bosszú követelt, egyaránt voltak csehek és németek. A rekatholizálás sem követett nemzeti szempontokat. A protestáns prédikátorok, akár cseh, akár német nemzetiségűek, kénytelenek voltak helyüket átengedni a katolikus papságnak, főleg a jezsuitáknak. A prédikációk és a dragonade-ok a színnémet Komotaut, Brüxöt és Kaadent éppúgy katolikusá tették, mint a cseh protestánsok legrégebbi erősségét Tábor, Piseket, avagy a vegyes népességű Prágát. Nem lehet azt sem mondani, hogy a csehek nagyobb ellenállást fejtettek ki a rekatholizálással szemben, mint a németek. A kiutasítottak közt, kik ezrével lepték el Európa protestáns országait, nagyobb számban voltak a németek, mint a csehek.

A protestánsüldözés anyagi haszonélvezői is egyformán kerültek ki a cseh és a német rendek köréből. II. Ferdinánd és tanácsadói az új rend legbiztosabb támaszát új, nem német érzésű, hanem katolikus nemesi osztály kialakulásában látták. A fellázadt protestánsok elkobzott birtokai vétel és eladományozás útján legnagyobb részben azon családok kezére kerültek, kik a vallásháborúban hívek maradtak az uralkodóhoz: a Martinitz, Slawata, Czernin, Trzka, Lobkovitz-családok éppúgy óriási birtokokra tettek szert, mint a Liechtensteinek, Trauttmansdorffok, Thunok vagy Dietrichsteinek. Csak a legnagyobb vagyonszerző, Wallenstein herceg császári főgenerális tragikus pusztulása után került az ő és híveinek óriási földbirtoka idegen réteg, a legkülönbözőbb nemzetiségekhez tartozó császári zsoldos generálisok, elsősorban Wallenstein gyilkosainak kezébe. A császár két kézzel szórta a roppant vagyont jelentő földeket

¹ A történeti adatok egy része Bertold *Bretholz* kitűnő munkájából való: *Geschichte Böhmens und Mährens* I—IV. k. Reichenberg 1922—1925.

azoknak, akik személye és érdekei körül érdemeket szereztek. A helyzet nagyon hasonlított ahhoz, mely Magyarországon a 18. század elején következett be, azzal a különbséggel, hogy a cseh- és morvaországi új birtokososztály, az új feudális nagyurak, a cseh nép rekatholizálása után érzésben és nyelvben hamarabb asszimilálódtak alattvalóikhoz, mint nálunk. Ez a nagybirtokoselem lett a cseh nemzet fejlődésének legfőbb tényezője.

A harmincéves háború utáni új berendezés nem bántotta a cseh nyelvet, bár megszüntette a huszita idők kiáltó igazságtalanságait, mely a 15. században fanatikus türelmetlenséggel száműzte a nyilvános életből az ország ősi lakossága igen jelentékeny és műveltebb részének a nyelvét, a németet. Ezentúl a németek a bíróságok és más hatóságok előtt éppúgy élhettek saját nyelvükkel, mint a csehek. Nem voltak többé az elcsehesítésnek kitéve, ami néhány évtized múlva a nemzetileg mindenkor prepotens csehek egyikét-másikat, köztük egy-két jezsuita tudóst arra a panaszra indít, hogy a cseh nyelvet elnyomják. Egy jezsuita igen gazdag alapítványt szerzett vallásos könyveknek cseh nyelven való kiadására, melynek kamataiból ezrével kerültek ilyenek a nép közé. Az a körülmény, hogy az ellenreformáció legfőbb harcosai, a jezsuiták a cseh nyelv és irodalmi törekvések állandó szószólóivá lettek, legjobban bizonyítja, hogy a rekatholizálás nem járt germanizáló törekvésekkel. A csehországi nemesség, a rendi társadalom mérvadó eleme a 17. század végén éppúgy csehül beszélt, mint azelőtt. A politikai életben szerepet nem játszó parasztság elnemzetlenítésére pedig a Habsburgok soha és seholsem gondoltak. A birtokfelosztással kapcsolatos és az ősi lakosság ellen irányuló telepítés gondolata a nemzeti türelmetlenség fénykorának, a mainak volt fenntartva.

Mikor Nagy Péter cár 1699-ben egyik utazása alkalmából Prágában tartózkodott és az ország legelőkelőbbjeit meghívta ebédre, nem csekély tetszésére „szlávul“ beszélgethetett velük. Egykorú cseh utazó ugyanebben az időben még egyáltalában nem tudott anacionalizálást megállapítani. Csehország 14 kerületéből hét egészen cseh volt, csak kettő, a németek Ősi telepedési területe volt német, míg háromban túlnyomó cseh többség, kettőben vegyes lakosság volt. Az persze nem tetszett a cseh túlzóknak, hogy egy-két helyen a sok közül, hol a huszita türelmetlenség idejében a német lakosság a cseh nyelvet kezdte használni, az újból visszatért anyanyelvéhez. Nem csoda az ily tárgyú panasz oly türelmetlen népnél, hol már a 15—16. században nem egy eset fordult elő, hogy cseh birtokosok azért adnak túl földjeiken, mert ott nézetük szerint sok a német.

Maga a bécsi udvar sem érzett ellenszenvet a cseh nyelv iránt. A felkelés emléke hamar elhomályosult, az „újra berendezett“ ország iránt, mely egységesen katolikus volt s amelyben az udvar már csak szolgálatkész rendeket talált, az uralkodók és családjuk egyre mélyebb gyökereket verő rokonszenvet éreztek. Rövid néhány évtized alatt Cseh- és Morvaország a Habsburgok leghívebb országaivá, a Bécsben mindig nagy befolyást gyakorló katolikus egyház leghívebb fiaivá lettek, — történeti bizonyágát adva a csehek reális politikai gondol-

kozásának és alkalmazkodóképességének. Már a 17. század folyamán egyre nagyobb és nagyobb szerepet töltenek be a cseh főnemesek az udvarban s ami akkor ezzel egyértelmű volt, a kormányzásban. Csak természetes, hogy az uralkodók jóindulata növekvő mértékben fordult azon ország felé, melyből legfőbb tanácsadók kerültek ki.

Mily különösen hangzik a magyar olvasónak, hogy már egy I. Lipót szívből sajnálta, hogy nem tanult meg csehül és hogy fiát, I. Józsefet sem taníttatta meg e nyelvre vagy hogy már VI. (a magyar III.) Károly idejében és azután is a cseh koronázás alkalmával az üdvözlő beszédek cseh nyelven tartották. A cseh, mint a közélet nyelve, állandóan életben maradt: az országgyűléseket csehül nyitották meg, vezették és zárták be, a rendek a tárgyalásokon nemzetiségük szerint németül vagy csehül szólaltak fel. A törvényeket is mindkét nyelven kihirdették. Mindezt már a 17—18. században, holott a magyar rendeknek még a 19-ben is évtizedeken át makacsul kellett küzdeni azért, hogy anyanyelvüket hasonló érvényre juttassák. Az, hogy a 18. században a nemesség a magánéletben kezdte elhanyagolni a cseh nyelvet, nem az udvar hatására, hanem az általános európai divatra vezethető vissza, mely az anyanyelvet csak a parasztok nyelvének tartotta.

A Mária Terézia és József idejében végrehajtott iskolareform, a jezsuita rend feloszlatása (1776) a gimnáziumokból ugyan kiszorította a esdi oktatást a birodalmi egységesítés eszméje érdekében, de még ebben a korban sem lehet elmondani az udvarról, hogy ellenszenvet érzett a cseh nyelv iránt. A nagy királynő koronázásánál a cseh nydv éppoly szerepet játszott, mint elődeinél, fia, a mi kalapos királyunk maga is beszélt csehül. A brünni nemesi akadémia meglátogatása alkalmával a császár az igazgatónál a felől érdeklődött, minő nyelveken beszélnek a növendékek. Az igazgató feleletére, hogy franciául, olaszul és angolul, csodálkozva kérdezte a császár: „Miért nem csehül? Több cseh alattvalóm van, mint francia, angol és olasz.“ A Habsburg-monarchia legfőbb iskoláiban a cseh nyelvet már akkor, mint második nyelvet, tanították. A bécsújhelyi katonai akadémiára bevezették, ami érthetően megkönnyítette a cseh elán érvényesülését a hadseregben, a bécsi Theresianumban is tanították és a bécsi egyetemen tanszéket állítottak fel neki.

HA MÁRIA TERÉZIA és II. József korában a cseh nyelv a csehországi iskolákban vissza is szorult, mégis épp ez a kor vetette meg Cseh- és Morvaország későbbi virágzásának alapját. Ennek a kornak, Mária Terézia és fia gazdasági politikájának köszönheti a cseh nemzet anyagi megerősödését, társadalma kiépítését.

A nagy háborúban, mely Mária Terézia trónraléptét követte, Nagy Frigyes porosz király elragadta a monarchiától Sziléziát, mdyet a királyné semmiféle erőfeszítésed sem tudott visszazerezni. A túlnyomóan német Szilézia a monarchia leggazdagabb tartománya volt. Textilipara nemcsak a monarchia szükségletét látta d, hanem külföldre is vitt ki, míg kereskedőházai Lengyel- és Oroszország nyers-termékeit közvetítettek nyugat felé. Nagyiparának a monarchia szol-

gáltatta a nyersanyagot. Ha Mária Terézia gazdaságilag függetlenné akarta tenni birodalmát, úgy az elszenvedett veszteségért kárpótlásról kellett gondoskodnia. E nélkül semmit sem ért volna a monarchia piacának csakhamar bekövetkezett elzárása. Ha e nagyiparról beszélünk, nem szabad e korban, mikor a gőzgépet még nem ismerték, mai gyárakra gondolnunk, hanem a középkorból fennmaradt céhek kötelekeitől szabad üzemekre, melyek csak szervezetenként egyesítettek számos kis üzemet. Ilyenek létesítésére elsősorban a nagybirtok volt képes, mert a földbirtokosnak joga és hatalma volt a tőle függő jobbágyokat ipari munkára is szorítani. Azonkívül csak a nagybirtok rendelkezett megfelelő tőkével, melyre egy-egy iparág meghonosításához szükség volt, csak az tudta a gyáralapítással járó kockázatot viselni.

Mikor az uralkodó nemesi vállalkozókat (*noblesse commerçante*) keresett, kiknek másutt is nagy szerepük volt a gyáripar megalapozásánál, elsősorban a cseh- és morvaországi nagyurakra kellett gondolnia — mert azok voltak az udvarban legközelebb hozzá. Nem ok nélkül bízta Mária Terézia a gazdasági tervek megvalósítására alkotott új hatóság vezetését Csehország egyik gazdag földbirtokosára, gróf Kinsky Fülöpre. Hogy a királynőt minő szándékok vezették és hogy mennyire Csehországnak akarta juttatni az iparpártolás hasznának oroszlánrészét, az kitűnik abból, hogy tudomása volt Kinsky nemzeti elfogultságáról. Hisz rövid idővel előbb épp azért küldte el Kinskyt fontos politikai hatóság éléről, mert mindig Csehországnak kedvezett és a többi örökös tartomány érdekeit megakadályozta, ami a királyné politikai felfogásával, a birodalom egységesítési terveivel ellenkezett. Kinsky halála után szintén cseh gróf, Chotek Rudolf került annak a hatóságnak vezető helyére, mely hivatva volt az egész Habsburg-monarchia s így Magyarország gazdasági életét is vezetni.

A legnagyobb csehországi vállalkozó gróf Kinsky József, az előbb említett fivére volt, de a nagybirtokos családok közt alig akadt egy is, mely egy vagy több gyáralapításával nem iparkodott volna a királynőnek kedvében járni. A példát Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc adta meg nekik. Ő, aki kitűnő gazda és pénzügyi tehetség volt, számos birtokot szerzett Cseh- és Morvaországban, melyek mindegyikén alapított valami textilgyárat. Vele, aki hatalmas vagyont hagyott hátra nejére és nagyszámú gyermekeire, kezdődött az uralkodócsaládnak nagy anyagi érdekeltisége a cseh korona országaiban, mely egészen a monarchia összeomlásáig fennállott. Az udvar mindenféle eszközzel előmozdította gyáripar keletkezését. A királynő folyton személyesen érdeklődött az ipar fejlődése iránt. Az érdemeket szerzők anyagi támogatáson kívül kitüntetésben, személyes dicséretben részesültek, ami egy ízben az egész csehországi nemességnek kijárt. Elgondolhatjuk, hogy a rendi világban minő hatása volt a vállalkozó kedvre az udvar ily irányú működésének. Az uralkodó kegye nemcsak morális, hanem anyagi gyarapodást is jelentett abban az időben, midőn az uralkodó személyes befolyása a kormányzás minden terén oly nagy volt. Az uralkodók, Mária Terézia és II. József kegye pedig elsősorban Cseh- és Morvaország gazdasági életét termékenyítette meg.

Ezek előrebocsátása után nem kell hosszasan fejtegetni, miért vert a nagyipar Cseh- és Morvaországban gyökeret és hogy miért volt a csehországi gyáralapításoknak nagyobb sikere, mint a magyar arisztokraták ipari kezdéseinek, melyek megfelelő támogatás mellett Nyugat-Magyarországon és a Felvidéken hasonló eredményekre vezethettek volna, mint a bécsi kormányzások dédelgetett országaiban. A szigorú védővamos és behozatali tilalmakkal dolgozó rendszer a kezdő, drágán és nem is megfelelő minőségben termelő ipar érdekeit szolgálta. Az egész monarchia s így Magyarország piacát is minden eszközzel az új csehországi iparnak tartották fenn. Ha Magyarország, miként kimutatható, gazdasági szempontból Ausztria gyarmatává lett, úgy ennek a viszonyoknak csak a kereskedelmi haszna volt Bécsé, míg az ipari haszon túlnyomóan Cseh- és Morvaországot gazdagította. Az iparpártolás ott nagyon hamar kézzelfogható és szépen gyümölcsöző eredményekre vezetett. A csehországi textilipar már az 1760-as években nemcsak a monarchiát látta el áruival, hanem a biztos piac birtokában megerősödve a külföldre is vitt ki. A csehországi üveges porcellánipar szintén már a 18. század folyamán nemcsak egyedül uralkodó volt a monarchiában, hanem már a külföldön is szerzett magának piacot. A haladás rohamos volt. 1776 és 1788 között például Csehországban a gyárak száma 28-ról 95-re emelkedett, az üveghutáké pedig 103-ról 135-re, a len- és kenderfonással foglalkozók száma Cseh- és Morvaországban 119.000-ről 303.000-re, a gyapjúfonóké 38.000-ről 72.000-re, a pamutfonóké meg 11.000-ről 38.000-re. Az iparpártolást kiegészítették a bécsi udvarnak a forgalom érdekében tett intézkedései. A 18. században végzett útépitések és folyószabályozások a cseh korona országait e tekintetben is elsőkké tették a monarchiában s ezt a helyet a vasútépítés korában is megtartották.

A csehországi ipar nagyarányú fejlődése az ottani német és csehnyelvű lakosságnak egyformán előnyére vált, mindkettőnek vagyonsodásával járt. Azon öt kerület közül, melyben az ipar meghonosodott, három cseh volt és csak kettő német. A kevert telepedési viszonyok mellett foglalkozásbeli különbséget nem lehet tenni a cseh országokat lakó két nemzet között. Kezdetben, úgy látszik, a német lakosság jobban megértette a gazdasági változás jelentőségét és inkább fordult az új foglalkozások felé, de a csehek nagyon hamar tanulékonyaknak bizonyultak és már II. József idejében semmi különbség sincs, a két nemzet gazdasági törekvései párhuzamosan haladnak.

Az udvar iparpártolásának, a gazdasági előnyök mesterséges biztosításának a cseh nemzeti fejlődés szempontjából az a roppant nagyjelentőségű hatása volt, hogy a cseh társadalmat átalakította. A gazdasági változások folytán lassanként kialakul a cseh nemzetiségű polgári osztály, mely miként mindenütt, a nemzeti élet irányítójává vált. A 19. században a gazdasági fejlődés hordozója már ez az új osztály, mely a szellemi vezetést is kezébe veszi. Ha párhuzamot vonnánk az uralkodóház cseh- és magyarországi politikája közt, úgy megállapíthatnánk, hogy ez nem csekély részben okozta a két nemzet, a magyar és a cseh társadalmi fejlődésében annyira szembetűnő különb-

séget. A 18. század közepén még mindkettő ugyanazon rendi, mondhatnék feudális alapokon nyugszik, mindkettőben túlnyomó a nagybirtok szerepe. A bécsi gazdasági politika következtében egy évszázadon át Magyarországon nem sokat változtak a viszonyok, a társadalmi és gazdasági erők mérlege éppúgy a nagybirtok javára billen, mint azelőtt. Csehországban azonban a nagybirtokososztály mellé erősödő, magát gazdaságilag mindinkább függetlenítő polgári osztály lépett, ami a társadalom egészséges fejlődését biztosította. A 18. században Csehországban még a németül beszélő zsidóság kezében van az egész kiskereskedelem, a 19. század derekáig az új polgári osztály ezt is meghódítja magának.

A polgári osztály kialakulásához járult még, hogy a megváltozott gazdasági viszonyok közt a cseh parasztság anyagi és ennek kapcsán kulturális emelkedése is lehetségessé vált. Az ipari növények gyorsan elterjedő termesztése: a sörárpa, komló, kender, len, majd a cukorrépa és a cikória a vagyonosodás fontos tényezőivé váltak. A gyáripar sok munkaalkalmat teremtett s ennek köszönhető, hogy azon intézkedések, melyeket Mária Terézia, de különösen II. József az egész monarchiában a parasztság személyes szabadsága érdekében tett, éppen Csehországban érték el a legnagyobb hatást.

A 19. SZÁZAD csak betetőzte a nemzeti fejlődés terén azt, amit a 18. oly nagy sikerrel megkezdett. Az uralkodóház rokonszenve a cseh nemzet iránt megmaradt, sőt a cseh nemzetiség megerősödése mintha még fokozta volna a jóindulatot a nép iránt, melyben leghívebb alattvalóikat látták. Ferenc császár maga is jól beszélt és írt csehül, cseh alattvalóival audienciákon anyanyelvükön beszélt, a cseh Nemzeti Múzeumot, a cseh szellemi élet melegágyát és az ezzel kapcsolatos cseh tudományos munkák kiadására szolgáló alapot anyagilag is támogatta. Fiát, a korlátolt Ferdinándot is megtaníttatta a cseh nyelvre. Mikor ez 1835-ben a cseh Nemzeti Múzeumot meglátogatta, a cseh irodalom fellendülésén érzett örömeinek adott kifejezést. A bécs-újhelyi katonai akadémiában is különösen a cseh nyelv és irodalom tanítása iránt érdeklődött s kifejezvé az elért eredmények feletti megelégedését, további buzgóságra biztatta a nyelv tanárát. Ferenc második fia, Ferenc Károly is tudott csehül és pártolta e nyelvet, de még inkább felesége Zsófia, kinek a magyarok iránti érzelmeit mindenki ismeri. Őz a bajor királyi családból eredő főhercegnő, akinek befolyása az udvarnál igen nagy volt és fia Ferenc József trónrajutása után döntővé emelkedett, házassága után tökéletesen megtanulta a cseh nép nyelvét. Hogy két fia, kiknek főnevelőnője egy morvaországi cseh érzésű bárónő volt, folyékonyan megtanuljon csehül, úgy csehországi birtokain, mint Bécsben csupán jókiejtésű cseh személyzetet tartott mellettük. A cseh udvari lakáj közismert típusa ekkor válik uralkodóvá az udvarnál. Egykorúak tanúsága szerint a kis főhercegek, Ferenc József és Miksa, úgy beszéltek csehül, mintha anyanyelvük lett volna. Anyjuk nagyon büszke is volt erre s mikor 1836-ban több főherceg társaságában meglátogatta a cseh Nemzeti Múzeumot, eldicsekedett a maga cseh nyelvtudásával és azzal, hogy fia, Ferenc József

még álmában is csehül beszél. De a többi főhercegek közül is nem egy beszélt csehül, így Károly, János, sőt József főherceg nádor is.

Állítsuk-e ezzel szembe a magyar párhuzamot?...

A dinasztia rokonszenvét a cseh nemzet iránt a csehországi arisztokrácia táplálta a „Vormärz” idejében is, melynek tagjaival a főhercegek Bécsben és csehországi birtokaikon a legtöbbit érintkeztek. Ennek az arisztokráciának fiatal nemzedéke, a Lobkowitz, Nostiz, Czernin, Sternberg, Chotek, Kolowrat, Clam, Lazansky stb. családok tagjai csehül beszéltek, mint azt egy egykorú rajongóan cseh érzelmű tudós megállapítja. Ez az arisztokrácia, melynek a cseh nemzeti irodalom, tudomány és művészet oly sokat köszönhet, osztályérdekeit mindig alá tudta rendelni a cseh nemzeti érdekeknek. Befolyása politikai téren is nem csekély haszonnal járt a csehek részére. A II. József korából eredő germanizációs kísérlet, melyet a birodalom centralizálása érdekében próbáltak meg, már a 19. század első évtizedeiben kezd engedni oly politikának, mely a cseh nemzetiséget tudatosan pártolja. Míg a magyarság nemzeti mozgalmát féltékenyen nézték Bécsben, tőle a birodalmi egységet féltették, addig a cseh nemzeti fejlődés támogatással találkozott. A bécsi „udvari tanulmányi bizottság”, mely Magyarországon gondosan örködött azon, hogy a magyar nyelv ne hódítson tért az iskolában, cseh vidéken már ekkor megkövetelte a gimnáziumi tanároktól a cseh nyelv ismeretét. A csehnyelvű népiskolák száma rohamosan gyarapodott a németekkel szemben.

Fénykorát a csehek politikai befolyása akkor érte el, mikor Ferenc császár gróf Kolowrat Ferenc Antalt, a „csehek csehét” államminiszterré nevezte ki, mely állását Ferenc halála után is megtartotta. Metternich kénytelen volt osztozkodni vele a monarchia kormányzásában. Kolowrat mindig latba vetette a súlyát, ha a szlávok, de különösen a csehek érdekeinek megvédéséről volt szó. Magas állami hivatalokat cseh arisztokratáknak juttatott, kisebb állások betöltésénél is előnyben részesítette a cseh pályázókat. Az ő tanácsára jutott győzelemre az udvarnál az az irány, mely a magyar mozgalmak ellensúlyozása céljából a szlávokat pártfogolta. Ő volt az, aki a pesti egyetem magyar tannyelve ellen sikerrel harcolt, s ugyanakkor a prágai egyetemen még az orvostanároktól is megköveteli a cseh nyelv ismeretét, mert szerinte „a cseh csak aziránt viseltetik bizalommal, akivel tud beszélni”.^{x)} Hogy ez más népeknek is szokása, ezzel sem Kolowrat gróf, sem a 15. századi husziták, sem a 20. század „felszabadított” csehjei nem igen törődtek... Agg korában Metternich is belátta, hogy mennyit használtak a cseh mozgalomnak a bécsi udvar köréből jövő támogatások. Egy 1850 évi levelében ezt olvassuk: „A csehizmus és a magyarizmus már testet öltöttek, az előbbi hosszas éveken át tartó felülről jövő dédelgetések következtében, az utóbbi alulról kezdett mozgalom útján.” Metternich pedig igazán koronatanú, nála jobban senki sem ismerhette a monarchia viszonyait.

A bécsi udvar gazdasági politikájának alapelvei a „Vormärz” idejében sem változtak. Ha a napóleoni háborúkat követő évek átmeneti

¹⁾ V. ö. Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv történetéhez. 1926. 107. l.

válságától eltekintünk, a cseh- és morvaországi ipar a 19. század első felében is nagy lendülettel tört előre. A magyar piac továbbra is Ausztriának volt kiszolgáltatva, ami tulajdonképpen azt jelentette, hogy a magyar fogyasztás túlnyomó részben a csehországi középosztályt gazdagította. A gőzgépnek a gyári üzemben való alkalmazása a csehországi tőkeképződést még jobban előmozdította a monarchia többi részeivel szemben. 1841-ben egész Ausztriában 233 gőzgép volt használatban, ebből 150 Cseh- és Morvaországban. Az osztrák textilgyárak ugyanekkor 184.000 mázsá gyapotot dolgoztak fel, körülbelül 17 millió forint, ebből Csehország 156.000 mázsát 13 millió forint értékben. Csaknem teljesen monopolizálta Csehország gondviselő állami támogatással a cukorgyártás új és nagy hasznot biztosító iparágát. Az arány nem sokat változott az abszolútizmus idejében megalkotott közös vámterület korában sem. Mivel a nagy gyárvállalatok igazgatóságai túlnyomóan Bécsben székeltek s onnan történt kereskedelmi vezetésük, a magyar közönség általában abban a hitben élt, hogy a magyar fogyasztás csupán Bécszet gazdagítja.

A század közepén a cseh polgári osztály alkalmazkodóképességének és megelégedésének éppoly bizonyítékát adta, mint a nemesség a protestantizmus bukása után. A germanizáló abszolútizmusnak úgy Magyarországon, mint Galíciában a bevándorolt cseh hivatalnokok voltak a legkészebb eszközei. A Bach-huszárok jelentékeny százalékát a csehek szolgáltatták. A megyefőnökök közt sok cseh volt, de különösen a kisebb rangú állásokat lepték el úgy a közigazgatásban, mint az igazságszolgáltatásnál.

Azon remények, melyeket a cseh nemzet Ausztriának Németországból való kiválásához fűzött, politikai téren ugyan nem valósultak meg, de a kiegyezés utáni évtizedek anyagi és kulturális fellendüléséből Ausztria népei közül ők vették ki a legnagyobb részt. A korábbi évtizedek jó vetését most aratták le. A század utolsó évtizedei a mezőgazdaságnak az ipari fejlődéssel kapcsolatos hatalmas fellendülését hozták meg, minőt a volt monarchiában sehol másutt nem találunk. A föld hozadéka az egész monarchia területén legnagyobb volt Csehországban és a 20. század elején a cseh mezőgazdaság egyenlő fokra jutott a németországgival. Ennek köszönhető a nagyipari Csehország, hogy a világháború idején saját termelésével el tudta magát látni.

A kulturális és gazdasági fejlődés arányait a következő két kimutatás illusztrálja legjobban:

Az időszakos sajtótermékek száma a cseh korona országaiban:

	<i>Németek</i>	<i>Csehnyelvűek</i>
1848	40	22
1852	37	10
1875	147	116
1884	211	219
1900	358	572
1913	620	1.251

Félhivatalos statisztika szerint a volt Osztrák-Magyar Monarchia ipari termeléséből a mai csehszlovák területre esett:

Iparágak: Cukor 92%, spiritusz 46%, sör 57%, maláta 87%, élelmiszer 50%, vegyi 75%, fém 60%, porcellán 100%, üveg 92%, pamut 75%, gyapjú 80%, juta 90%, bőr 70%, kesztyű 90%, cipő 75% papír 65%.

A háború előtti évtizedek fejlődése annyira megerősítette a cseh népet, hogy visszatérhetett a huszita kor hagyományaihoz, más nemzetek területén való hódításhoz, amihez persze már nem kaphatott támogatást felülről. Ezért repesztették szét a csehek évtizedek cél-tudatos munkájával a régi monarchiát, mélynek keretén belül úgy megerősödhettek. Mint reális gondolkozású nép, felhasználta a világháborúban kínálkozó alkalmat imperiális céljai megvalósítására, — szemrebbenés nélkül hangoztatva, hogy ő, a Habsburgi-monarchia és abszolutizmus dédelgetett kedvence, tulajdonképen évszázados elnyomatás áldozata.

Vannak, akik elhiszik...

ECKHART FERENC